De la mahalalele Fântâna Boului și Schitu Măgureanu la Grădina Publică Cișmigiu

În primele decenii ale veacului al XVIII-lea, o suită de evenimente istorice petrecute, dar și de fapte diverse înregistrate în documentele de epocă, permit să se întregească un tablou al celor ce s-au întâmplat în locuri situate „departe” de centrul de odinioară al vechiului târg al Bucureștilor, târg dezvoltat în jurul vechii Curți Domnești. Sunt întâmplări și fapte care aveau să schimbe rosturile și funcțiile părții dinspre miazănoapte a orașului. Poate, din acest punct de vedere, cel mai important dintre acestea s-a petrecut în anul 1692, când Constantin Brâncoveanu își croi un drum mai drept și mai scurt spre moșia Măriei Sale. Podul Mogoșoaiei se deschisese și deschis a rămas, și va rămâne cât or fi Bucureștii, așa cum scrie inegalabilul istoric al orașului, Ionescu-Gion.

Orașul crește apoi ușor, ușor spre nord, la 1720 ajungând până la locul de casă dăruit de domnitorul Constantin Brâncoveanu fiicei sale Safta și ginerelui, postelnicul și apoi vornicul Iordache Kretzulescu, loc din pământul domnesc, situat cu fața la Ulița cea Mare, adică Podul Mogoșoaiei, și care se întindea „la vale” până la drumul ce mărginea locul, adică, după cum spune un document din 5 martie 1722, ulicioara ce cobora pe lângă casa lui Voicu Fiștu, seimeanul.

Mai departe, în dreapta acestei ulițe, pe terenul aflat în ușoară pantă orientată spre miazăzi, către balta ce se crease acolo datorită mulțimii de izvoare, era loc ideal pentru cultivarea viței-de-vie. Aici a existat, atestată documentar din secolul al XVII-lea, dar probabil mult mai veche, o așezare de oameni gospodari, grupați în jurul unei surse de apă unde își adăpau vitele – „Fântâna Boului”. Fiind acela un loc de folosință obștească, toponimicul s-a extins asupra întregii mahalale și chiar biserica locului devine cunoscută sub acest nume. Vecină cu aceasta, dar formată în jurul unei biserici, este „Mahalaua Schitu Măgureanu”.

În secolul al XVII-lea, locurile acestea, cu case mici înecate în verdeață, cu livezi și vii, cu perspectiva asupra bălții, care mai târziu, prin multă trudă, va deveni grădina Cișmigiu, păstrau un farmec aparte. La fel ca și în partea de sud a orașului, pe „Dealul Bucureștiului”, și aici își aveau vii și locuri de odihnă și desfătare negustorii din Lipscani sau din alte ulițe ale târgului, dar și meseriași și slujbași ai domniei.

Dacă cercetezi mărturiile vremii, întâlnești ca locuitori ai mahalalei zidari, cojocari, pe Ilie tălpașul, pe Andrei croitorul, dar și militari ca Stroe, „stegar de nemți”, sau Ionaș, căpitanul (1728). Totuși, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, mahalalele erau încă slab populate. Pe la 1798, se numără în Mahalaua Fântâna Boului abia 86 de case, ceea ce însemna doar 1,35% din totalul caselor din oraș, iar în Schitu Măgureanu numai 42 de case, deci abia 0,67%.

Cu timpul însă, mai ales în veacul următor, numărul lor va crește, astfel încât în 1810 găsim în mahalaua Fântâna Boului, presărate între curți și grădini, 123 de case, în care viețuiau aproximativ 506 bucureșteni, mai vechi sau mai noi. Dar numărul acesta, citat de catagrafiile epocii, redă cu oarecare imprecizie realitatea, căci limita mahalalelor este fluctuantă, explicabil atâta timp cât ea nu este rezultatul unui act administrativ, ci al voinței populare. Înmulțindu-se populația, se ridică noi biserici, iar locuitorii, adunându-se în jurul acestora, formează alte mahalale sau parohii.

Întorcându-ne la vremurile de demult, cam prin aceiași ani în care găsim primele mărturii despre mahalaua Fântâna Boului sau cea numită Schitu Măgureanu, sosea în București un călugăr grec originar din Ostanița, sat din Rumelia, pentru a strânge milostenii pentru eparhia Pogoniani, de care aparținea. Acesta s-a așezat în inima târgului, la biserica lui Ghiorma Banul de pe ulița Lipscanilor, biserică zisă a grecilor, căci era ctitoria marelui ban Ghiorma din Pogoniani (1565/66–1570).

Întreprinzătorul călugăr Ioanichie, devenit ulterior arhimandrit, strânge de la negustorii vecini suficiente „mili” pentru a înălța un han, izvor de venituri mai sigur decât întâmplătoarele milostenii, iar în curtea hanului, câștigând terenul „cu bucățica”, reușește, prin anii 1728–1733, să înalțe, în spatele hanului celui mare al lui Constantin Vodă, aproape de începutul Podului Mogoșoaiei dinspre Dâmbovița, un prea frumos lăcaș de cult, bine cunoscut astăzi, purtând numele de biserica Stavropoleos.

Kir Ioanichie urmărește cu stăruință să asigure venituri ctitoriei sale, reușind să obțină, „pentru iertarea păcatelor și pomenire”, importante donații constând în moșii bogate în țară și locuri de casă și prăvălii în București, ajungând să concureze mănăstirea Radu Vodă, pe atunci cea mai bogată proprietară a vremii.

Între altele, își îndreaptă atenția și spre marginea de miazănoapte a orașului, înțelegând ce bun izvor de venit pot fi, pentru biserica pe care a ctitorit-o, terenurile din mahalaua Fântâna Boului, prin poziția și valoarea crescândă a loturilor de casă. Și astfel, o bună parte din locurile de aici ajung în stăpânirea bisericii Stavropoleos, așa cum se pricepea părintele stareț să le obțină.

Iată ce ne mărturisește un document din 1728: văduva bogatului negustor de pe Ulița Mare, Ianache Pitești eanu, care în 1688 era logofăt la vistierie, Marica Pitești eanu, ajunsă la bătrânețe, avea o datorie de 23 de taleri către sfinția sa. Kir Ioanichie o iartă de datorie, iar văduva recunoscătoare face danie bisericii Stavropoleos, pentru pomenirea sufletului ei și a părinților ei, casa cu loc și grădină din mahalaua Fântâna Boului. „Iar sfinția sa s-au milostivit de mi-a dat o căscioară ca să șăz, să mă odihnesc eu și copila mea câte zile vom avea.”

Și tot așa, în anii care urmează, timp de aproape un secol și jumătate, biserica Stavropoleos obține și vinde locuri de casă și grădină, se judecă și se luptă pentru proprietățile sale din mahalaua Fântâna Boului. Am corectat textul integral (inclusiv refacerea frazelor trunchiate, ortografia, diacriticele și fluența), păstrând stilul istoric original:

Pe lângă averea din danii a bisericii Stavropoleos, înscrisurile celui de-al XVIII-lea veac pomenesc, în aceeași mahala, „viile Crețuleștilor” și întinsele proprietăți ale controversatei personalități a epocii, boierul Mihai Cantacuzino, considerat la vremea lui un simbol al aspirațiilor către creștinătate, după cum ni-l caracterizează Nicolae Iorga, dar care, după cum ne spune tot marele istoric, a înțeles aceasta prin a deveni conducător al politicii de anexiune a Țărilor Române de către Rusia.

De altfel, după Pacea de la Kuciuk-Kainargi din 1774, se va stabili definitiv în Rusia, unde i se conferă titlul de cneaz și gradul de general-maior, primind și moșii, și unde va redacta o serie de scrieri, dintre care, de covârșitoare importanță, conform opiniei aceluiași istoric, este *Genealogia Cantacuzinilor*, în pofida identificării discutabile a originii strămoșilor familiei.

La plecarea din țară, în 1775, Mihai Cantacuzino vinde vornicului Radu Văcărescu moșiile și locurile pe care le stăpânea, între care și cele de la Fântâna Boului, pe lângă viile boierilor Kretzulești. Din păcate, actele nu localizează mai precis unde anume se aflau aceste vii. Mențiunea se confirmă însă în 1846, când, pe planul cadastral întocmit la cererea Domniei de maiorul Rudolf Borroczyn, este identificat locul viitoarei case Elena Kretzulescu, la nord de Cișmigiu, ca fiind proprietatea cocoanei Anicuța Văcărească.

Boierul Mihai Cantacuzino, alături de care se va afla logofătul Constantin Văcărescu, al cărui ginere era, va ctitori și cele două biserici ale zonei. După un obicei al locului, des întâlnit, prin grija lor, în 1760, vechea biserică de lemn de la Fântâna Boului va fi reclădită din zidărie de cărămidă. Lăcașul de închinare nu va purta însă numele acestor întemeietori și nici măcar pe cel al primului ctitor, care rămâne necunoscut.

De altfel, vechea biserică nu s-a păstrat. Ca multe altele, lăcașul, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului, Sfântul Nicolae și Sfântul Ioan Botezătorul”, va fi reconstruit în anul 1879, iar numele sub care va rămâne în istoria bisericilor orașului va fi cel al preotului care s-a îngrijit, în secolul al XIX-lea, de repararea ei – popa Tatu.

Prin strădania celor doi boieri se ridică și biserica numită Schitu Măgureanu. Ea a fost începută de logofătul Constantin Văcărescu în 1750 și terminată în anul 1760 de mai sus pomenitul Mihai Cantacuzino. Din păcate, și această biserică, degradată de timp și de calamitățile care au marcat veacul, a fost demolată în 1881 și înlocuită, în anul 1884, cu cea existentă astăzi, fiind pictată atunci de George Ioanid, pictor foarte apreciat în epocă.

Cele două mahalale vor fi consemnate în documente până târziu în secolul al XIX-lea. Atunci, la mijlocul veacului, mahalaua Fântâna Boului cuprindea locurile ce se desfășurau de la Cișmigiu, peste Puțul cu Plopi, până la Gropile lui Neptun de sub Omul de Piatră – deci cam până la actuala stradă Transilvaniei – și peste ulița Popa Tatu, în timp ce mahalaua Schitu Măgureanu era vecină cu cea a Crețuleștilor, pe locurile de la Șipotul Izvoarelor Cișmigiului și de la biserica Nemțească (luterană), pe sub Fântâna Boului până dincolo de biserica Cuibul cu Barză.

Ambele mahalale erau cuprinse în „Culoarea de Verde", cum se numea, de la începutul secolului al XIX-lea, unul dintre sectoarele orașului, acesta fiind împărțit, pentru o mai bună administrare, în cinci boiele sau culori: roșu, galben, negru, albastru și, bineînțeles, verde.

Noua statistică, întocmită în pragul epocii moderne – anul 1831 – numără în mahalaua Fântâna Boului mai puține case, doar 109, locuite de 120 de familii. Dar acum putem afla și căror ranguri sociale le aparțineau locuitorii. Astfel, în mahala își aveau casele numai 13 boieri, iar din „clasa de mijloc" locuiau aici 377 de cetățeni; 15 erau clerici, 7 „sudiți" (adică cetățeni străini), 8 slugi (servitori) și 10 țigani robi.

Se mai aflau aici și o „fabrică de testemeluri", cum li se spunea basmalelor purtate conform modei vestimentare a epocii, fabrică ce funcționa chiar la „Șipotul Fântânilor", precum și două prese de ulei, dovadă a începutului de amestec al altor funcțiuni într-o zonă până atunci preponderent rezidențială. În vecinătate, în mahalaua Schitu Măgureanu, găsim 86 de familii care locuiau în 66 de case, precum și două ateliere de testemeluri.

Pe tot parcursul secolului al XIX-lea, tendința rămâne ascendentă, ceea ce determină creșterea numerică a populației, păstrând în linii mari structura socială de la începutul veacului, cu preponderența locuitorilor aparținând clasei de mijloc, dar apărând și case ale căror proprietari făceau parte din marile familii ale țării.

Transformările radicale se produc în special odată cu sporirea importanței economice și politice a Căii Mogoșoaiei, ceea ce se întâmplă mai ales după deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, când impunătoarele case ale boierului Dinicu Golescu, de lângă biserica și hanul Crețulescu, vândute statului de urmașii acestuia, devin Palatul Domnesc.

Dar și mai importante pentru mahalalele acestea din nord se dovedesc asanarea bălții și crearea parcului Cișmigiu. De altfel, tocmai aceasta explică apariția numelui de „Mahalaua Cișmigiu" pentru Mahalaua Schitu Măgureanu, așa cum ne spune un anunț apărut în ziarul *Vestitorul românesc* la 15 iunie 1843, ambele denumiri supraviețuind până la căderea lor în desuetudine.

„În București, obișnuisem [textul este al scriitorului, omului politic, boierului, bei de Samos – Ion Ghica] și pe Nicu Bălcescu la acel fel de viață, așa că, după ce petreceam serile cu mai mulți amici... pe la orele unsprezece sau douăsprezece noaptea, noi doi porneam pe jos... de peste drum de hanul Filaret [pe Calea Mogoșoaiei / Calea Victoriei, unde s-a clădit apoi Teatrul Național] și ne duceam la grădina lui Câmpineanu... Pe drum aveam mai totdeauna câte o sfadă... cu câinii mahalalelor. Era mai ales anevoie de trecut cu pace... pe maidanul dinaintea bisericii Popa Tatu, unde stau niște dulăi cât viței de mari, culcați covrig... și, cum ne simțeau, se sculau cu toții într-o lătrătură..." (anul 1846).

Odinioară aflate la periferie, mahalalele Fântâna Boului și Schitu Măgureanu vor aparține, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, zonei centrale a orașului, căci acesta s-a tot extins și a ajuns acum tocmai la „capul podului", adică la ceea ce se va numi, după 1900, Piața Victoriei.

Aici, la nord de proaspăt înființata Grădină Cișmigiu, se naște un cartier nou, iar aceasta se reflectă în arhitectura sa, ca și în funcțiunile considerate potrivite pentru a fi amplasate pe aceste locuri. Cartierul primește, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o altă înfățișare, pregnant urbană, ceea ce îi determină pe edilii Capitalei să-și înscrie preocupările în coordonate modificate.

Se modernizează străzile, se lărgesc unele trasee și se aliniază, se trasează noi artere pentru o mai bună legătură și se renunță la altele, puțin folositoare. Se fac, de asemenea, eforturi pentru îngrijirea suprafeței carosabile. În același timp, se construiesc case și alte tipuri de clădiri, care sunt opere ale celor mai de seamă arhitecți activi în capitală la acea dată.

Bucureștiul epocii moderne va aduce în această zonă, până atunci preponderent rezidențială, cu inserții de manufacturi, funcțiuni noi, uneori neașteptate, care vor elimina orice profil semi-industrial sau industrial în favoarea celui cultural, abia anunțat la începutul secolului.

Despre străzile care s-au format aici, după voința și nevoile locuitorilor acestei mahalale, istoria ne oferă alte mărturii interesante. Capătul mahalalei Fântâna Boului dinspre miazănoapte îl forma o stradă numită „ulița Fântânii". Ea își avea începutul din Podul Mogoșoaiei, dintr-un loc cu mare rezonanță pentru cultura românească, anume „Cișmeaua Roșie".

Numele provine de la cișmeaua clădită din cărămidă – de unde și numele de „roșie" – care făcea parte din rețeaua de apă potabilă începută a se construi în București în urma dispoziției luate la 11 noiembrie 1786 de domnitorul Nicolae Mavrogheni. Dar, pentru cultură, numele păstrează mai ales amintirea primului teatru bucureștean, „Teatrul de la Cișmeaua Roșie", din anul 1817.

Ulița Fântânii mergea spre apus până la o încrucișare de drumuri unde, în fața bisericii Popa Tatu, se deschide astăzi o mică piațetă. După toate probabilitățile, acolo se afla punctul de convergență socială al mahalalei, probabil chiar mult pomenita „Fântâna Boului".

Strada actuală, după ce a purtat o mulțime de denumiri, dintre care cea mai importantă este cea la care s-a revenit astăzi – strada generalului Henri Berthelot, șeful misiunii militare franceze care a avut o contribuție hotărâtoare la modernizarea stilului de luptă al armatei române în timpul Primului Război Mondial – păstrează vechiul traseu până la răspântia cu strada Popa Tatu.

În anul 1856, capătul străzii era delimitat de „casa lui Otto zugravul", după nume un pictor sau zugrav de case, probabil de origine germană, întemeietorul unei distinse familii bucureștene care va da, în perioada interbelică, și un guvernator al Băncii Naționale. Ulterior, artera se va prelungi, continuându-se până la strada Berzei. Odată cu evoluția orașului spre nord, strada Fântânii / general Berthelot capătă rolul de arteră centrală, devenind un loc privilegiat de-a lungul căruia se vor ridica construcții marcante ale orașului.

Revenind la fapte petrecute în vechime, observăm cum din ulița Fântânii cobora spre balta Cișmigiului o străduță numită explicit „ulița Cișmigiului", devenită ulterior strada Diaconeselor. De-a lungul acesteia se aflau întinse terenuri aflate în proprietatea comunității evanghelice, care își va construi acolo, prin anii '60 ai secolului al XIX-lea, și o școală.

Mai târziu, la sfârșitul aceluiași veac, în 1888, pe latura opusă străzii se va ridica clădirea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Legat de prezența acestei instituții și ca un omagiu adus lui Spiru Haret, reformatorul învățământului românesc, după anii 1920 strada va primi numele acestuia. Pe aceeași stradă, vecină cu clădirea ministerului și construită anterior extinderii acesteia, se află casa de la nr. 8, proiectată de arhitectul George Mandrea în jurul anului 1886, casă în care a locuit și a scris filozoful P.P. Negulescu. Astfel, încetul cu încetul, această zonă se încarcă de o puternică rezonanță culturală.

Tot pe ulița Cișmigiului, catagrafia (recensământul) din anul 1838 înregistrează, ca locuitor al mahalalei Schitu Măgureanu, un arhitect – nume important în istoria devenirii moderne a Bucureștiului – Xavier Villacrosse. Prezența sa în acel loc va determina ca, în jurul anului 1856, strada să-i poarte numele.

Francez, se spune de origine catalană, cu studiile făcute la École des Beaux-Arts din Paris, se stabilește la București în anul 1836. Din bogata sa activitate, desfășurată între anul sosirii și până în 1855, în calitate de arhitect al statului, al orașului, dar și ca întreprinzător particular, Xavier Villacrosse se distinge ca un promotor al eclectismului dominat de neoclasicism.

Pregătirea sa ca urbanist îi conferă autoritate. El își impune concepțiile în realizarea structurii stradale rectangulare a noilor orașe Turnu Severin și Turnu Măgurele, iar în București, în cartierul refăcut după marele incendiu din 1847, între biserica Sfântul Gheorghe Nou și Spitalul Colțea.

Ca arhitect, va influența aspectul orașului prin intervențiile sale la Palatul Știrbei de pe Podul Mogoșoaiei, prin proiectarea și construirea primei clădiri cu funcțiunea de Primărie a orașului – clădire pierdută în același incendiu – sau prin refacerea bisericii Sfântul Gheorghe Nou în stilul frecvent în Europa apuseană a epocii, stilul neoclasic.

Villacrosse moare la Paris în anul 1855, fiind înmormântat la cimitirul Père-Lachaise, dar numele său va rămâne imprimat în memoria orașului București datorită construirii, în 1891, de către urmași, pe un teren ce aparținea familiei sale, a bine-cunoscutului pasaj comercial Villacrosse–Macca.

Urmează o altă stradă cu nume evocator pentru loc, dar și pentru acest oraș de câmpie, în care sursele bune de apă erau mult prețuite și, deci, bine cunoscute – Puțul cu Plopi – iar paralel cu ea urca ulicioara Astronomului, de la care pornea spre vest fundătura Esculap, ajungând la biserica Popa Tatu.

Este greu de precizat cui se datorează aceste denumiri pitorești, fie imaginației edililor, fie celei a mahalagiilor, însă ele individualizau locurile. Configurația urbană descrisă se va schimba radical între anii 1895–1911, strada Astronomului fiind prelungită către nord după intersectarea cu fundătura, astfel încât, traversând strada Fântânii / general Berthelot, se continuă până la strada care, după 1900, se va numi Transilvania.

Această arteră lungă, cu traseu sud–nord, va primi numele de strada Luigi Cazzavillan, în amintirea jurnalistului venit din Italia care, stabilit la București, a înființat ziarul *Universul* în 1884 – publicație care va deveni lectura preferată a românilor și își va păstra prestigiul până după cel de-al Doilea Război Mondial, când va dispărea odată cu întreaga presă liberă.

Dar denumirea avea, în acest caz, și o semnificație topografică precisă, deoarece, la capătul nordic al străzii Cazzavillan, jurnalistul a ridicat, pe cheltuiala sa, o clădire pe care a dăruit-o statului italian, pentru a se organiza în ea o școală italiană destinată copiilor conaționalilor săi. (Clădirea a fost demolată după 1990, prin decizia reprezentanților statului italian în România, în pofida opoziției specialiștilor.)

În ceea ce privește marginea sudică a mahalalei, aceasta era formată chiar de malul abrupt al dealului ce străjuia balta Cișmigiului. În jurul acesteia, cu timpul, se așezaseră numeroși locuitori, astfel încât domnitorul Gheorghe Bibescu, la 15 februarie 1845, cu prilejul instituirii unei comisii orânduite „pentru stârpirea bălții Cișmigiu”, stabilește, printre alte atribuții, și obligația de a identifica vecinătățile bălții și statutul lor juridic.

Comisia găsește în jurul malurilor 62 de deținători de terenuri, cărora li se cere să prezinte actele de proprietate. „Dreapta stăpânire”, cum se exprimă documentul citat, reprezentată de comisie, constată că, din vechime, toată acea baltă, împreună cu locurile ce o înconjoară, au fost locuri domnești și că doar locul numit Fântâna Boului a fost dat, de către domnii anteriori, ca milă atât mănăstirii Sărindarului, cât și altor proprietari, cu întindere numai până la baltă, care a rămas în continuare proprietate domnească.

În consecință, se hotărăște ca celor care au depășit suprafața prevăzută în vechile zapise să li se aplice pravila privind încălcarea proprietății, iar cei care nu pot produce acte doveditoare să fie supuși pravilei privind prescripția. Astfel, încetul cu încetul, s-a dus aici o veritabilă luptă cu mlaștinile, cărora natura le hărăzise să producă molime și noroi, iar în urma acestei transformări a luat naștere Grădina Cișmigiu. Pe măsură ce orașul evoluează, mahalalele cad treptat în uitare, rămânând doar ca reper în vorbirea populară. Pentru a localiza astăzi acest teritoriu în oraș, este important de știut că el era cuprins în „Culoarea de Verde”, iar mai târziu în Sectorul IV Verde, și că poate fi identificat prin străzile care îl străbat și care au primit, în timp, diverse denumiri.

În special din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, autoritățile se preocupă sistematic de denumirea ulițelor orașului. Primesc nume atât străzile vechi, cât și cele nou create. Astfel, în jurul anului 1871 se decide trasarea unui bulevard care să lege prima arteră căreia i se acordase acest titlu – bulevardul Academiei, cel care trece prin fața clădirii Universității – de strada Brezoianu și, mai departe, peste Dâmbovița, către reședința domnească de la mănăstirea Cotroceni.

Acest bulevard, ca un omagiu adus noii principese Elisabeta de Wied, va primi numele de Bulevardul Elisabeta. Ulterior, o nouă decizie a Consiliului Comunal stabilește crearea unui alt bulevard, între strada Știrbei Vodă și bulevardul Elisabeta, arteră care se va prelungi până la Dâmbovița și va urca apoi pe dealul Mihai Vodă. Denumit bulevardul Schitu Măgureanu, acesta va deveni a doua arteră majoră care delimitează Grădina Cișmigiu.

Grădina Publică Cișmigiu

Dacă vrem să găsim cea mai veche referință cu privire la topografia locurilor învecinate palatului Kretzulescu, aflăm că acolo se găsea o baltă stăpânită de Gheorghe Dura, negustor bucureștean. La 25 februarie 1671, aceasta ajunge, prin dorința și voința sa, în posesia mănăstirii Sărindar, interesată de achiziția locului, întrucât așezământul monastic își avea marginea dinspre apus chiar pe malul bălții.

Din punct de vedere geologic, originea acestui luciu de apă se explică prin faptul că Dâmbovița, în scurgerea ei, a întâlnit doi pinteni de deal – la sud Mihai Vodă și la nord înălțimea pe care a fost construită prima așezare fortificată a Bucureștiului – care au îngustat albia râului, obligând apa să se reverse și să acopere o mare suprafață de teren.

Această întinsă zonă a fost ocupată timp de câteva secole de tăbăcari, cea mai activă breaslă meșteșugărească a Bucureștiului. Întrucât, prin natura procesului de prelucrare a pieilor, se emana un miros puternic și pestilențial, la sfârșitul secolului al XVII-lea domnitorul Șerban Cantacuzino (1679–1688) a luat o măsură energică de strămutare a acestor meseriași în aval de vechiul oraș, formând un nou cartier al Tabacilor.

Revenind la Cișmigiu și la vecinătățile viitorului palat Kretzulescu, pe latura nordică, din malul înalt care îl străjuia, porneau – ca și în prezent – izvoare de apă cu un debit foarte mare. Acest fapt l-a determinat pe domnul Alexandru Ipsilanti (1774–1782), cunoscut pentru preocupările sale edilitare, să capteze apa în vederea distribuirii ei prin conducte în oraș.

Pentru buna realizare a lucrării, la 1 octombrie 1779 începe să se construiască în acest loc și locuința supraveghetorului captărilor de apă. Această nouă funcție administrativă primește, în mod firesc, un nume: „mai marele peste cișmele” sau, oficial, denumirea turcească „ceșmegi-bașa”, pe care bucureștenii, simplificând-o, o vor transforma în „cișmigiu”, de unde provine toponimul care se va extinde asupra întregului loc – balta și împrejurimile sale.

Începând cu anul 1830, odată cu debutul preocupărilor pentru modernizarea administrativ-edilitară a Bucureștiului, însoțite de interesul pentru înfrumusețarea lui, asanarea bălții Cișmigiu intră în atenția Domniei și a edililor orașului. Inițiativele apărute încă din perioada în care orașul se afla sub administrația diplomatului rus, generalul Pavel Dimitrievici Kiseleff (în timpul ocupației militare ruse, 1828–1834), se transformă în lucrări efective sub autoritatea domnitorului Gheorghe Bibescu (1842–1848), care urmărea realizarea unei grădini publice.

La 16 iulie 1845, acesta hotărăște, printre altele: „Departamentul din Năuntru va grăbi a ne supune fără întârziere planul pentru stârpirea acestei bălți și transformarea ei în grădină publică”. Lucrarea este încredințată de domnitor arhitectului și peisagistului german Karl Friedrich Wilhelm Meyer (1814–1852), director al grădinilor imperiale austriece, venit la București încă din jurul anului 1843 pentru amenajarea „aleiului” numit ulterior Grădina Kiseleff, prima grădină publică a orașului, dispusă de-a lungul Șoselei Kiseleff.

Lucrările se vor executa sub supravegherea „prezidentului” Sfatului orășenesc, Constantin Belu, și a vornicului Barbu Știrbei (viitorul domn, 1854–1856), sub a cărui domnie s-au și finalizat. S-a realizat un canal pentru scurgerea apei în Dâmbovița și s-au identificat proprietățile din jurul bălții, în vederea exproprierilor, trecându-se apoi la organizarea spațiului.

Anul cel mai important a fost 1852, când s-a făcut pentru prima dată împrejmuirea parcului, pentru a se putea regulariza și așeza vegetația în locurile cuvenite. Compoziția grădinii, așa cum a fost gândită de Karl Meyer, este mixtă, combinând geometria unor circuite pietonale – subliniată de o vegetație dispusă riguros – cu tratarea liberă a suprafețelor mai întinse. Balta este transformată într-un lac care își păstrează forma, permițând aleilor să-i urmeze sinuozitatea.

Zona de vest este dominată de axa promenadei, susținută de arbori plantați cu rigoare geometrică, axă care are drept cap de perspectivă biserica Schitu Măgureanu. În rest, vegetația este dispusă astfel încât să păstreze un aer natural, susținut și de tipul de plante folosit, respectiv specii existente în împrejurimile orașului: stejari, tei, ulmi, plopi, sălcii, castani și altele, plantându-se în total peste 30.000 de arbori și arbuști. Pentru îmbogățirea spațiului vegetal au fost aduse și specii rare de la Viena, care au fost aclimatizate: platani, magnolii, frasini, conferind grădinii acel aer de unicitate.

Dar această minunată grădină, despre care un călător spunea că este „locul vesel de adunare al tuturor plimbătorilor, punctul de unire al iubitorilor de viață, de toate stările, și singurul loc unde se uită că te găsești în Muntenia, ci te crezi transportat aievea într-un elegant loc de distracție al unui stat civilizat”, nu se bucura, la început, de vecinătăți favorabile.

Copleșită de oraș, ea era înconjurată pe trei laturi de proprietăți care își orientau spre grădină tocmai spatele loturilor, iar unii proprietari au început „a deschide portițe”, fapt ce putea „pricinui necuviinți vătămătoare frumuseții ei”. În consecință, Departamentul din Năuntru va impune măsuri severe tuturor celor care se plimbau prin grădina Cișmigiu, pentru „mulțumitoarea petrecere a publicului”, încântat și de muzica miliției pământene sau, uneori, de lăutari, stabilind că nu pot fi admise „cea mai mică neorânduială și necuviință tulburătoare scopului de liniștită petrecere”.

Grădina Cișmigiu, inaugurată oficial în 1854, avea accesul determinat de trama stradală și de importanța acordată, în acel moment, zonei Podului Mogoșoaiei – Palatul Domnesc. De aceea, intrarea principală se realiza pe latura de est, printr-o alee care lega parcul de strada ce va purta ulterior numele Știrbei Vodă.

La acea vreme, aceasta avea încă vechiul traseu, trecând prin spatele Palatului și urcând apoi pe lângă clădirea nouă a Teatrului cel Mare până la Podul Mogoșoaiei. Existau și alte intrări secundare, însă niciuna orientată spre nord, deoarece acolo se aflau proprietăți cu grădini întinse, aparținând familiilor Florești, Assan, Kretzulescu sau Manu. Apariția Cișmigiului i-a impresionat profund pe contemporani. Ion Ghica, cunoscutul scriitor și eseist, plimbat prin Paris, remarca:

„Vestitul grădinar Meyer și-a pus toată arta și știința ca să transforme mocirla într-o grădină. A ridicat cât a putut malurile lacului, le-a întărit cu brazde, a plantat în dreapta și în stânga, a profitat de toate turlele și toate clopotnițele, astfel încât din orice punct, orice răspântie a grădinii, privitorul să aibă dinaintea ochilor o vedere plăcută. Grupe de arbori, peluze verzi, parte smălțuite cu florile cele mai delicate și mai rare, așezate în buchete armonioase – ori încotro te întorci poți să admiri peisaje demne de penelul lui Claude Lorrain și al lui Poussin. Nu se poate vedea o grădină mai bine desenată.”

Karl Wilhelm Meyer a murit în plin efort creator, la 15 august 1852, fără a-și vedea opera finalizată. Pe piatra sa de mormânt a fost înscris epitaful: „Cel care doarme aici este cineva care pe pământ va fi pururea lăudat prin opera sa; grădinarul a fost chemat prea de timpuriu, înainte de apus, în grădina morții, în Eden.” Îngropat în cimitirul evanghelic de la Șosea – cimitir care a fost ulterior desființat –, mormântul său a rămas o vreme în mijlocul operei pe care o crease, Grădina Kiseleff, dispărând treptat în peisajul atât de drag lui.

Un contemporan îl caracteriza astfel pe cel plecat prea devreme: „S-ar putea spune despre Meyer că este o legendă, dar nu este așa. Meyer este o realitate. O legendă presupune un amestec de real și fantastic, de fabulos și ireal. Ori, pentru noi, privindu-i opera, ar trebui să-l simțim aproape; el se află printre noi prin ceea ce a realizat.”

La scurt timp după inaugurare, parcul Cișmigiu devine loc de întâlnire al tuturor bucureștenilor. Dacă protipendada era interesată vara de plimbările cu barca pe lac, iar iarna de patinaj, aleile parcului erau populate de slujnice, soldați, meseriași și lucrători, unul dintre punctele de atracție fiind muzica de fanfară sau tarafurile țigănești.

La bucuriile oferite de parc se adăugau și cele ale vecinătăților, care profitau de publicul numeros ce venea aici. Încă din anul 1857, în *Misterele Bucureștiului sau cronica scandaloasă a orașului*, umoristul N.T. Orășanu descria cârciuma „La Janos, la bal”, situată pe latura dinspre Schitu Măgureanu a Cișmigiului, ca o sală afumată de cele cinci lumânări care o luminau și de fumul de țigară.

Același autor prezintă și bufetul unde se serveau pârjoale, cârnați și piftie, iar vinul fierbea în ocale, „plin de bucurie”. Publicul era descris astfel: „Slugi din prăvălii / De pe la Lipscani / Cizmari, vizitii / Bărbieri și băcani / Și fete sărace / Ce n-au de mâncare / Care vor să joace / Cât e noaptea de mare.” Mai târziu, prin al doilea deceniu al secolului XX, un alt cronicar al orașului, Henri Stahl, caracteriza Cișmigiul drept „paradisul slujnicelor”, descriind cu vervă, dar și cu o notă critică, publicul care se plimba prin parc, mai ales duminica.

Partea dinspre Schitu Măgureanu era și locul unde se instalau „panorame”, cu toate dotările bâlciurilor. Atracția locului este confirmată și de documente de arhivă: în anul 1900 se propunea Primăriei construirea, „pe latura dinspre Schitu Măgureanu”, a unui complex de distracții pe o suprafață de 12.000 de metri pătrați, intitulat pompos „Palatul regal al sporturilor”.

Pentru amplasarea acestuia fusese luată în considerare chiar și „grădina doamnei Crețulescu”, însă proiectul nu a fost realizat. Grădina Cișmigiu a fost locul în care bucureștenii au putut vizita cea dintâi expoziție economică: „Expoziția de horticultură și apicultură”, organizată în octombrie 1864. Atunci, în jur de 80 de producători au adus în expunere peste 500 de produse – flori, fructe și stupi – care, așa cum scrie o gazetă a vremii, au atras atenția crescătorilor și a oamenilor de gust.

Expoziției i s-a adăugat și componenta de divertisment, căci „seara, publicul a fost delectat de cântecele executate de muzica pompierilor de Capitală”. Devenit loc de agrement al întregii populații bucureștene, indiferent de pătura socială, Cișmigiul găzduia manifestări dintre cele mai diverse: distracții de tot felul, întruniri revendicative, expoziții, concerte populare, concursuri sportive și multe altele.

La sfârșitul secolului al XIX-lea se schimbă în mod profund relația grădinii cu orașul. Spațiul acesta, închis între clădiri și grădini, aproape „furat” dintre ele, se deschide spre oraș în urma trasării celor două bulevarde care devin limitele sale spre sud și vest: bulevardul Elisabeta (1871) și bulevardul Schitu Măgureanu (1895–1897). Se includ în parc noi teritorii, amenajate de șeful grădinilor orașului, W. Knechtel, iar intrarea principală se mută spre sud, către una dintre cele mai importante artere ale orașului, a cărei valoare se reflectă și în calitatea construcțiilor ridicate de-a lungul ei – axa est–vest, bd. Carol I – bd. Elisabeta.

La 14 iunie 1884, prin Înalt Decret Regal, Grădina Cișmigiu „se trece din grija Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor în aceea a comunei București”, devenind pe deplin parcul orașului, simbolul și mândria sa. Legătura cu orașul se intensifică din punct de vedere urbanistic prin deschiderea parcului spre sud și est, dar devine și directă, fizică, prin hotărârea luată de municipalitate în anul 1895 de a da în întreprindere domnilor Ion Oliva și Petre Georgescu construcția, la Grădina Cișmigiu, pe strada Schitu Măgureanu, a soclului de zid și montarea grilajului actual, provenit de la biserica Sărindar, precum și completarea lui, conform proiectului, în vederea împrejmuirii celor două ample laturi aflate acum la limita străzii.

Lucrarea va cuprinde și realizarea grilajului în locul vechii împrejmuiri din scânduri de pe bulevardul Elisabeta, după modelul actual. Astfel, după dispariția bisericii Sărindar – cea care, odinioară, la deschiderea Podului Mogoșoaiei, marca limita nordică a orașului, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea ajunsese în centrul acestuia, la intersecția Căii Victoriei cu bulevardul Elisabeta – s-a păstrat totuși o urmă materială în inima orașului: grilajul care îi delimita cândva incinta.

Parcul Cișmigiu, operă vie, cea mai importantă creație a lui Karl Meyer, a fost continuat de alți peisagiști de seamă: Hoffmann a construit grotele, iar din 1910 peisagistul german Friedrich Rebhuhn a preluat această misiune (rămânând în București până în anul 1957). După propria mărturisire, peisagistul a încercat – iar aprecierile contemporanilor confirmă că a reușit – să mențină personalitatea parcului, chiar și în condițiile unui climat urbanistic defavorabil.

Este adevărat că dorința de îmbunătățire a existat. Consiliul Comunal, la intervenția Serviciului Tehnic, a discutat în repetate rânduri posibilitatea ca, în cadrul marilor lucrări de reorganizare a rețelei stradale, să se creeze o arteră care să separe grădina de oraș pe latura est–nord. Ar fi fost o soluție similară cu cea aplicată pe laturile de sud și vest, permițând acel respiro necesar unui parc situat în inima orașului.

Cu toate că planul a fost votat, el nu a putut fi realizat, Cișmigiul continuând să fie „strivit” între construcțiile înalte ale perioadei interbelice. Friedrich Rebhuhn nu abandonează însă această luptă, ceea ce îi permite să scrie, în 1932: „În zilele noastre, Cișmigiul se află strâmtorat de clădiri înalte, cu care se luptă mai cu seamă plopii monumentali. Ce a pierdut pe margini, câștigă însă cu prisosință înăuntru. Amenajările horticole fac din Cișmigiu un colț de parc englezesc, alături de o grădină românească dintre cele mai pline de farmec și mai caracteristice pe care le avem. Este ca un miez înflorit al orașului, ca o inimă care trimite valuri de miresme și de răcoare în tot organismul mișunător al Bucureștiului. Este mândria orașului. Grădina și-a păstrat rostul ei de loc de plimbare, adăpost de frumuseți în calea drumețului.”

La această imagine unică contribuie în mod decisiv și extinderea teritoriului parcului spre nord, rezultat al unei lupte susținute duse de Consiliul Municipal, sub presiunea cerințelor bine justificate ale Serviciului Tehnic al Primăriei Capitalei și ale Sectorului IV Verde, în raza căruia se afla parcul. Pentru lărgirea Parcului Cișmigiu și pentru realizarea unei ieșiri către strada Știrbei Vodă „este absolut necesar să se exproprieze […] și să se decreteze utilitatea publică”. Soluțiile propuse au variat, iar în anul 1911 se avansa chiar ideea realizării unei piețe către care să se deschidă această ieșire nordică a parcului.

Se poartă și alte discuții. Aceste intenții, deși motivate și aprobate de Consiliul Municipal, sunt amânate din cauza dificultăților de ordin material, dar și a conflictelor de mentalitate și viziune dintre interesul particular și cel general, urbanistic, al orașului. Rezolvarea va veni prin renunțarea la intervențiile majore, în favoarea unei soluții mai simple. Sunt integrate în Cișmigiu teritoriile neconstruite, ocupate de grădinile fostelor proprietăți Kretzulescu, Assan și Florescu/Știrbei, domeniul public prevalând asupra celui individual.

Deja în anul 1936, *Gazeta Municipală* anunța achiziționarea proprietății Florescu din strada Știrbei Vodă pentru extinderea Grădinii Cișmigiu. Se realizează, discret, și deschiderea spre strada Știrbei Vodă, atât de mult discutată, la limita dintre fostele proprietăți Kretzulescu și Assan, folosindu-se, probabil, chiar aleile coborâtoare spre lac din ceea ce fusese cândva grădina palatului.

În același spirit al menținerii frumuseții prin soluții adaptate schimbării cadrului urban, peisagistul Friedrich Rebhuhn modifică, parțial, dar esențial, modul de dispunere a vegetației. Marea axă a promenadei, subliniată anterior de arborii înalți, devine acum o peluză cu flori, bordată de arbori tunși cu măiestrie, care deschid această alee a „plimbăreților” către ambele direcții. Spre nord se păstrează perspectiva dominantă către biserica Schitu Măgureanu, iar spre sud, unde parcul se oprește la bulevardul Regina Elisabeta, capul de perspectivă devine clădirea situată vizavi de intrarea în parc, respectiv impunătorul palat al Ministerului Lucrărilor Publice (astăzi Primăria Generală a Capitalei), exemplu remarcabil de arhitectură monumentală cu elemente de stil românesc, construit după planurile arhitectului Petre Antonescu între 1906 și 1910.

Peisagist inspirat și cu viziune spațială, Friedrich Rebhuhn se preocupă și de crearea unor compoziții vegetale speciale. Astfel apare „Rondul român”, în care, printr-o dispunere savantă a arborilor, a arbuștilor tunși și a florilor, sunt puse în valoare 16 busturi ale celor mai importanți scriitori români. Aceasta este doar o parte din ceea ce a devenit o trăsătură definitorie a Cișmigiului, unde arta statuară este amplu reprezentată. Admirând aceste monumente, pot fi reconstituite momente semnificative din istoria culturii românești.

Dintre aceste evocări, se remarcă grupul statuar comemorativ dedicat soldaților francezi căzuți pe pământ românesc în Primul Război Mondial, operă a sculptorului Ion Jalea, el însuși participant la acel război, în care și-a pierdut un braț. Lucrare artistică valoroasă și profund simbolică, statuia s-a integrat armonios în peisajul parcului.

Timpul a trecut, dar Cișmigiul a rămas grădina din centrul orașului. Prin grija și efortul edililor Capitalei, și-a păstrat funcția de „oază de verdeață”, rămânând actuale caracterizările făcute de profesorul și istoricul arhitecturii Grigore Ionescu în *Ghidul istoric și artistic* (1938): „Adevărata frumusețe a grădinii nu trebuie căutată decât în opera naturii, în vederile pline de farmec, diferite din fiecare punct, în aleile înverzite și pline de flori, în bolțile de trandafiri agățători, în potecile de sub arbori bătrâni...”

(Capitole din [Cezara Mucenic, Oliver Velescu, *Palatul Kretzulescu*, Editura Vremea, București, 2021])